

ISMET OSMANI

**GJUHA DHE STILI NË TEKSTET E GJUHËS
DHE TË LETËRSISË SHQIPTARE NË SHKOLLAT
E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT**

Praktika e përditshme e mësimdhënies pasqyron nevojën për ndryshime në programet mësimore dhe librat shkollorë, gjë që ndihmon procesin edukativo-arsimor në përvetësimin e njohurive të reja të nxënësit. Në qendër të vëmendjes është, në fakt, sa libri i gjuhës dhe letërsisë (për të gjitha klasat e shkollës nëntëvjeçare, por edhe të mesme) është në përputhje me zhvillimin e aftësive gjuhësore të nxënësve. Zhvillimi i shkathtësive gjuhësore pasqyrohet në mënyrën e vazhdueshme të ndryshimeve cilësore në zotërimin, formimin dhe përdorimin e mjeteve gjuhësore, të cilat, duke rritur aftësinë gjuhësore të folësit në një shkallë më të lartë, ndikojnë në mënyrë motivuese dhe vetëmotivuese të nxënësi. Një veprim i tillë ndihmon në vëzhgimin e zhvillimit të nxënësit në fushën e krijimtarisë dhe në zhvillimin e shkathtësive gjuhësore. Kështu, do të dihej saktësisht se si nxënësi përballet me gjuhën dhe stilin e librit shkollor, ndjek udhëzimet dhe zgjidh lloje të ndryshme të pyetjeve dhe detyrave dhe përvetëson njohuri nga gjuha dhe letërsia.

Praktika mësimore bën të ditur se libri shkollor nuk është më burimi kryesor i njohurive në shkolla, ndonëse në ligjin mbi tekstet shkollore për shkollat nëntëvjeçare dhe të mesme theksohet qartë se “libri shkollor është mjeti themelor i mësimdhënies dhe burimi i njohurive për arritjen e qëllimeve arsimore të përcaktuara me plan-programin për shkollat fillore dhe të mesme” (shih neni 2 i ligji mbi librat për arsimin fillor dhe të mesëm). Megjithatë, libri shkollor mbetet faktor i rëndësishëm i burimit të njohurive në procesin e përvetësimit të njohurive dhe të mësimdhënies, por gjithnjë shikuar e rishikuar programet dhe variantet e librit shkollor. Sot, interneti ka ndikuar dukshëm në modernizimin e teksteve shkollore, megjithatë,

libri shkollor klasik edhe për një kohë të gjatë do të mbetet tekst themelor shkollor për lëndë të caktuara. Pavarësisht nga variantet e librave shkollorë, është e rëndësishme të dihet se a do t'i shërbejë nxënësit në mënyrën e duhur, si në të vërtetë e përdor atë dhe sa është e përshtatshme gjuha dhe stili i librit shkollor për nxënësin.

Libri, në radhë të parë, u dedikohet nxënësve; sado që të jetë me ndikim roli i mësuesit, tregues i rëndësishëm është puna e pavarur e nxënësit me librin, gjë që kontribuon në zhvillimin e aftësive të pavarura të të mësuarit, përfshirë edhe aftësitë njohëse: organizimin dhe sqarimin e njësive mësimore, ruajtjen e informacionit në mënyrë afatgjatë dhe aftësitë e të menduarit kritik.

Veçantitë e librit shkollor

Stili i librit duhet të jetë i tillë që të mund të krijojë një relacion të mirëfilltë me marrësin e tij (nxënësin), domethënë me njësinë tekstuale, imazhet, skemat, paraqitjet grafike që nganjëherë kanë më shumë pjesë tekstuale, por janë më pak të ndërlidhura. Dizajni artistik-grafik në disa komponentë ndikon drejtpërsëdrejti në pranimin dhe interpretimin e njësisë mësimore (p.sh. organizimi i njësive mësimore në një ose dy faqe, madhësia e shkronjave dhe ngjyra e letrave, kornizave etj.).

Ndërkaq, përveç teksteve klasike të botuara, tanimë hasim shembuj të regjistrimeve audio dhe video, që pjesërisht mund t'i quajmë tekste multimediale, por një transformim i plotë elektronik i teksteve shkollore, krijon mundësinë për tekste të plota multimediale.

Në stilin e librit të mirë shkollor dallohen këto elemente: shprehje e saktë, terminologji e saktë, shpjegim i qartë dhe i saktë, përdorimi i termave dhe përkufizimi i tyre. Specifikimi i stilit të librit shkollor i dedikohet nxënësit dhe mësimnxënies. Libri shkollor, është shumë e rëndësishme që t'i përshtatet moshës së nxënësit, nivelit të njohurive gjuhësore, si dhe mënyrës se si mund ta motivojë nxënësin që lirshëm të shprehet me gojë dhe me shkrim.

Në shumë botime dhe punime shkencore është folur shumë për vlerat e teksteve shkollore, llojet e tyre, funksionalitetin e përmbajtjes mësimore, hartimin vizual të teksteve shkollore, por theksi është vënë te teknologjia moderne, e cila gjithnjë e më shumë po ndikon në tekstet shkollore.

Çështja e gjuhës dhe stilit të librave shkollor është shumë më komplekse sesa duket, sepse nuk është e mjaftueshme vetëm për të përcaktuar se libri duhet të jetë i përshtatshëm për nxënësin që të mund ta kuptojë. Sepse, çfarë do të thotë kjo posaçërisht për një moshë të caktuar – kërkon tregues të saktë për të cilët duhet të dijë çdo autor i librit. Prandaj, është shumë i rëndësishëm konsultimi i literaturës nga fusha e psikologjisë (A. Bežen, 2004.) dhe ekspertëve të tjerë të fushës, që do t'u mundësonte autorëve të teksteve shkollore ta kenë parasysh shumë elemente të rëndësishme: moshën e nxënësve, gjuhën standarde të librit shkollor, gabimet përmbajtjesore (që janë të shumta jo vetëm në tekste të gjuhës dhe letërsisë, por edhe në tekstet tjera). Por edhe kjo nuk është e mjaftueshme. Në fakt, në zhvillimin e teksteve shkollore, pikënisje profesionale, duhet të jenë rezultatet e hulumtimit ndërdisiplinor të vazhdueshëm për përdorimin e gjuhës së folur dhe të shkruar të nxënësit. Në këtë hulumtim duhet të përfshihen mësuesit me përvojë, profesionistë të institucioneve të ndryshme (siç është Byroja e Zhvillimit të Arsimit) dhe një ekip metodologësh specialistë, psikologë, defektologë dhe edukatorë. Pastaj do të bëhej vëzhgimi krahasues i gjuhës dhe stilit të librit shkollor dhe gjuhës së nxënësve. Kështu, rezultatet do të kishin vlera teorike dhe praktike.

Studimet e deritanishme teorike dhe empirike të teksteve të gjuhës dhe letërsisë shqipe

Teoria metodike e edukimit gjuhësor është më e lidhur me sistemin e detyrave, ushtrimeve dhe lojërave që synojnë përmirësimin e fjalorit të nxënësit, por mungon studimi mbi gjendjen aktuale të gjuhës së folur dhe të shkruar të nxënësit, sidomos të fjalorit të tij, duke filluar nga këndvështrimi i moshës, përvojës dhe qëndrimit të nxënësve ndaj gjuhës, sidomos ndaj fjalorit dhe nivelit të edukimit gjuhësor, dhe kreativitetit të nxënësit. Ekspertët tanë të fushës nuk merren me analizën gjuhësore të teksteve shkollore, nuk bëjmë hulumtime psikolinguistike në fushën e gjuhës shqipe dhe, kuptohet, kjo rezulton me mungesën e njohurive bazë që të mund të aplikohen në hartimin e teksteve shkollore.

Vlerësimi i teksteve shkollore ndodh të mos bëhet në mënyrë profesionale, ndonjëherë edhe nën trysinë e autorëve për të favorizuar librat e tyre. Rrallë ndodh që recensionin i teksteve shkollore

të shkruhet me kompetencë dhe në mënyrë të plotë. Nga përvoja e recensuesit, mund të them se botuesve, redaktorëve dhe autorëve të teksteve u intereson vetëm mendimi pozitiv. Por nëse vlerësoni se teksti duhet të rishikohet, të përmirësohet, atëherë bëhesh pengesë për biznesin dhe tregun e dikujt. Viktimë e gjithë këtij procesi është nxënësi. Prandaj, është domosdoshmëri që në hartimin e programeve të reja, mbi bazën e të cilave do të hartohen dhe tekste të reja, të konsultohemi e këshillohemi me ekspertë të fushave nga Shqipëria e Kosova, me mësues me përvojë, psikolinguistë dhe studiues që merren me didaktikë.

Çfarë duhet të hulumtohet në tekstet e gjuhës dhe letërsisë shqiptare?

Në të gjitha tekstet shkollore duhen bërë studime psikolinguistike dhe metodologjike mbi përdorimin e gjuhës së folur dhe të shkruar të nxënësit, veçanërisht në fjalorin e nxënësit, për të pasur një pasqyrë të rrjedhës së pasurimit dhe zgjerimit të fjalorit të tij.

Në tekstet shkollore duhet të respektohet numri, radhitja dhe vëllimi i njësive mësimore. Vëmendje e veçantë duhet t'u kushtohet fjalëve, kuptimeve dhe llojeve të tyre, pastaj fjalëve të panjohura dhe të rralla, atyre që janë më pak të përdorshme, emrave dhe koncepteve të tyre, si dhe deri në ç'masë shfaqen instrumentet metodike brenda tekstit. Do të ishte e dobishme të hulumtohet numri i përgjithshëm i fjalëve dhe i koncepteve me shembuj të përzgjedhur për një nivel të caktuar të edukimit gjuhësor, që shfaqen në nivele më të ulëta, si modele të hulumtimit edhe në klasat më të larta të shkollës fillore. Gjithashtu, vëmendja duhet të përqendrohet në strukturën e fjalive në tekstet shkollore, tekstet (letrare dhe joletrare), metatekstet dhe të gjithë komponentët e instrumenteve metodike. Është veçanërisht e rëndësishme t'i kushtohet vëmendje përdorimit të fjalive të zgjeruara. Një tërësi e veçantë e hulumtimit duhet të lidhet me shpjegimin dhe përcaktimin e koncepteve.

Programet mësimore duhet t'i orientojnë autorët e teksteve shkollore në dhënien e njohurive të integruara nga një klasë në tjetrën dhe të japin orientime të qarta në dhënien e njohurive, duke krijuar raporte logjike midis njohurive të reja dhe njohurive të fituara më

parë. Prandaj, është e domosdoshme shmangia e programeve që japin njohuri të pjesshme, nga pikëpamja e përshkrimit të korpusit gjuhësor. Ndërsa, elementet teorike duhet parë si pjesë të rëndësishme të deshifrimit të aparatit stilistik të ndërtimit të një mesazhi të caktuar në ndonjë tekst. Ndërhurja e njohurive gjuhësore me përdorimin e tyre praktik krijon vështirësi për grupmoshat më të reja, por për klasat e larta, duke filluar nga klasa e gjashtë, nuk paraqet problem. Prandaj, studimet psikolinguistike dhe metodike mbi përdorimin gjuhës së folur dhe të shkruar të nxënësit janë shumë të nevojshme, veçanërisht në lidhje me fjalorin e nxënësve, për të pasur një pasqyrë të qartë të pasurimit të leksikut dhe përvetësimit të gjuhës standarde. Përveç njohurive të bashkërenduara mirë dhe në mënyrë logjike nga gramatika e gjuhës shqipe, arsimitari i gjuhës duhet t'ua sqarojë nxënësve se standardi është i detyrueshëm për të gjithë nxënësit. Metodistët kanë mbrojtur prej kohësh qëndrimin lidhur me mësimin e gjuhës (gramatikën dhe drejtshkrimin), por duke marrë parasysh dilemën mbi përdorimin e teksteve (letrare apo joletrare) për analiza gjuhësore dhe duke studiuar planin gramatikor, theksojnë se në veprën letrare gjuha është në shërbim të shprehjes dhe mbart mesazhin krijues. Për shkak të specifikës së rolit të saj, gjuha poetike ndonjëherë devijon nga norma gramatikore. Kështu, nëpërmjet ushtrimeve me tekste joletrare nxënësit fitojnë njohuri themelore për kategoritë gjuhësore dhe vërejnë funksionin e tyre në tekstin letrar, d.m.th., si i ka përdorur shkrimtari i tekstit letrar dhe çfarë kuptimi kanë këto kategori në shprehjen e tij gjuhësore dhe stilin e tij karakteristik.

Nxënësi, gjatë ushtrimeve me tekste joletrare në orët e gjuhës dhe letërsisë, mëson edhe për dialektet, të folmet, të cilat nuk duhet llogaritur si mosdije, përkundrazi duhet parë si shenjë e kulturës gjuhësore. Në këtë mënyrë, nxënësi krijon një pasqyrë të qartë mbi dialektet dhe të folmet, gjë që ndihmon në uljen e diskriminimit social gjuhësor midis nxënësve në klasë.

Plan-programi i lëndës së gjuhës dhe letërsisë për shkollat fillore nëntëvjeçare dhe të mesme ndahet në dy fusha: *mësimi i gjuhës* dhe *mësimi i letërsisë*. Në të dyja fushat, zhvillohen katër komponentët e gjuhës (aftësitë e komunikimit ose aktivitete komunikuese): *të folurit, të dëgjuarit, të lexuarit dhe të shkruarit*, që do të thotë se ushtrimet gojore dhe me shkrim, ushtrimet e të dëgjuarit

dhe të lexuarit janë të organizuara në këto dy njësi kryesore. Për çdo pjesë ligjërata dhe çdo gjymtyrë fjalie duhet të gërshetohet përshkrimi gramatikor i formave dhe funksioneve.

Mendimi i ekspertëve është se secilës aftësi, gjatë punës, duhet t'i kushtohet 25% të kohës totale të mësimdhënies. Ndarja e një lënde në dy pjesë nuk mund të minojë integritetin e saj, sepse gjuha është materiali nga i cili bëhet letërsia.

Një nga tetë kompetencat kryesore për të mësuar gjatë gjithë jetës është komunikimi në gjuhën amtare, dhe një nga tri fushat e shqyrtuara në testimin ndërkombëtar PISA është leximi.

Leximi aftëson nxënësin për të përdorur informacionin e shkruar në situata të përditshme dhe për të kuptuar informacionin dhe interpretimin letrar. Nevoja e njeriut për lexim është një nga dukuritë më komplekse antropologjike. Në mjedise të ndryshme, midis gjeneratave të ndryshme, me qasje të ndryshme individuale, njeriu lexon për të mësuar diçka të re, për qëllime edukimi, për t'u dëshmuar, në ndërtimin e identitetit etj. Nevoja e njeriut për të lexuar me shekuj është karakterizuar si një nga tiparet më njerëzore.

Shkolla në mënyra të ndryshme duhet të promovojë leximin si stil jete. Mësuesi, gjatë orëve të letërsisë, duhet të edukojë nxënësin që të mund në mënyrë të pavarur të zgjedhë një libër për lexim, të shijojë leximin dhe të mund që librin e lexuar t'ua rekomandojë edhe bashkëmoshatarëve të vet. Gjithashtu, mësuesi duhet ta këshillojë nxënësin që edhe gjatë pushimeve të verës të mos shkëputet nga libri. Ai duhet të bisedojë edhe me prindin, të cilit mund edhe t'i sugjerojë libra që mund t'i lexojnë bashkë me fëmijën ose tituj që mund t'i lexojë vetë nxënësi, por pa e detyruar, sepse zgjedhja e librit nga vetë nxënësi është mënyra më e mirë. Prandaj, lista e teksteve letrare të propozuara është indikative dhe jo detyruese (nuk duhet të caktohet vepra). Lista e librave duhet të ofrojë një përzgjedhje të veprave antologjike dhe bashkëkohore të zhanreve të ndryshme (tekste poetike, prozaike dhe dramatike) dhe tema të përshtatshme për moshën e nxënësve. Gjithashtu, mësuesi mund të zgjedhë një vepër që nuk është në listën e propozuar, por që mendon se mund t'i ndihmojë nxënësit në arritjen e rezultateve të mira. Nxënësi, gjatë punës në shkollë, mund të zgjedhë në mënyrë të pavarur të paktën një vepër letrare dhe të mund t'i shpjegojë arsyet e zgjedhjes së veprës. Në bazë

të veprave letrare ose motivimit gjatë orës së gjuhës shqipe, nxënësit mund të krijojnë një bazë të mirë që të mund të shprehen në mënyrë krijuese.

Arsimtari, gjatë punës në orën e gjuhës dhe letërsisë shqiptare, duhet t'i kushtojë vëmendje të veçantë zotërimit të aftësive të komunikimit në situata të përditshme (arsimore, personale, publike dhe profesionale), si dhe strategjisë e komunikimit dhe mësimit. Përveç shkrimit dhe leximit, theksi duhet të vihet në të folurit dhe rregullat e bisedës dhe diskutimit të sjellshëm si përgatitje për veprim në shoqërinë bashkëkohore.

Lënda e gjuhës dhe letërsisë shqiptare, përveç strategjisë së komunikimit, njohurive gjuhësore, letërsisë dhe krijimtarisë, duhet të përfshijë edhe kulturën dhe medien, e cila përfshin një krijimtari të pasur ose krijimtari të re të shekullit XXI (informacionin, medien, krijimtarinë ndërkulturore). Në këtë rast, duhet mundësuar kultivimin e shprehive për të marrë pjesë në ngjarje kulturore në mjedise fizike ose digjitale (teatër, kinema, ekspozita, forume, seminare, konferenca etj.), në varësi të moshës së zhvillimit dhe interesave të nxënësve dhe mundësive në lidhje me mjedisin fizik.

Përfundim

Plan-programi i lëndës së gjuhës dhe letërsisë për shkollat nëntëvjeçare dhe të mesme duhet të fokusohet në rezultatet e të nxënësve që tregojnë se cilat njohuri dhe aftësi do të mund t'i fitojë nxënësi në fund të vitit shkollor. Kjo është arsyeja pse fokusi i procesit mësimor do të jetë te nxënësi, jo te përmbajtja mësimore. Pika fillestare e kursit janë tekstet, por jo ekskluzivisht letrare, por edhe informuese - të stileve të ndryshme funksionale (lajme, lutje, komente, kritikë, prezantim, raport, CV biznesi...) që nxënësi do t'i lexojë, dëgjojë, shkruajë dhe flasë, për të cilat do të diskutojë dhe të debatojë rreth tyre.

Mësuesi në mënyrë të pavarur dhe në marrëveshje me nxënësit, në bazë të kriterëve, parimeve, udhëzimeve dhe rekomandimeve të propozuara, përvojës, analizës dhe vlerësimit të tyre, zgjedhin se si dhe me cilat tekste dhe burime nxënësit e tyre do të arrijnë rezultatet e të nxënësve. Nxënësit do të eksplorojnë dhe zbulojnë duke përdorur njohuri dhe përvojë të fituar më parë. Kjo mundëson që

individualizimi i mësimdhënies të jetë më efektiv dhe tërheqës. Gjatë të gjitha niveleve të procesit arsimor në mësimin e gjuhës shqipe, nxënësit do të fitojnë njohuri dhe aftësi të cilat do të bëhen më të ndërlikuara gjatë viteve vijuese. Qasja komunikuese-funksionale për gramatikën e mësimdhënies bazohet në njohuritë gjuhësore që secili fëmijë i përvetëson në mënyrë spontane, të cilat i mundësojnë nxënësit që në mënyrë të pavarur të shkruajë ose flasë sipas drejtshkrimit dhe drejtshqiptimit dhe rregullave të tjera gramatikore.

Mbi të gjitha, hartimi i programeve të reja të gjuhës në mënyrë të bashkërenduar në nivel kombëtar është domosdoshmëri dhe lehtësim për punën e mësuesve të gjuhës shqipe. Në këtë rast, duhet formuar një grup studiuesish të fushave kryesore (fonetikë, morfologji, sintaksë, stilistikë, dialektologji etj.), në bashkëpunim me mësues me përvojë, psikolinguistë dhe studiues që merren me didaktikë, i cili do të mund të garantojë dhënien e njohurive në mënyrë korrekte shkencore dhe në varësi të grupmoshës.

BIBLIOGRAFI

- Benjak, Mirjana (2002): Analiza udžbenika/čitanki za niže razrede osnovne škole, u knj.: Komunikacijska kompetencija u višjejezičnoj sredini I. Jastrebarsko: Naklada Slap, str. 34.-39
- Bežen, Ante (2002): Udžbenik književnosti kao književnoznanstveno, metodičko i društveno pitanje. Zagreb, Napredak, br. 1, 60.-69.
- Bežen, Ante (2004): Put do izvrsnog udžbenika, u zborniku: Udžbenik i virtualno okruženje. Zagreb: Školska knjiga, 61.-71.
- Hamiti, Asllan - Hamiti Ismail (2011): Gjuhë shqipe për klasën VI të arsimit nëntëvjeçar, Shkup.
- Kovačević, Marina i Badurina, Lada (2001): Raslojavanje jezične stvarnosti. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Krasniqi, I., *Ndihmesa e periodikut pedagogjik në gjuhën shqipe (midis viteve 1945-1978)* zhvillimit të mendimit metodik dhe të praktikës shkollore të mësimin të gjuhës amtare shqipe, Prishtinë, nëntor, 2002.
- Malič, J., *Koncepcija suvremenog udžbenika*, Zagreb, 1986
- Memushaj, R. (2002). Shqipja standarde. Tiranë: ASD
- Shita, V., *Nga abetarja deri të tekstet universitare*. Prishtinë: Libri Shkollor 1/1985.

- Težak, Stjepko (1998): Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2, Zagreb: Školska knjiga.
- Petro, R., Pepivani, N., Çerpja A. (2009): *Gjuha shqipe për klasën e 7-të të shkollës 9-vjeçare*. Tetovë: Albas.
- Petro, R., Pepivani, N. (2008): *Gjuha shqipe 5*. Tiranë: Albas.
- Petro, R., Pepivani, N., Çerpja, A., Gjokutaj, M. (2008): *Gjuha shqipe 6*. (Ribotim i përmirësuar: 2006). Tiranë: Albas.
- Petro, R.; Mëniku, L.; Marashi, A. (2010): *Gjuhë shqipe dhe letërsi 11*. Tiranë: Albas.
- Zajazi, T. (2003): *Metodologji të mësimdhënies dhe mësimnxënies*, Shkup.

Burime nga Interneti:

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2019/01/Gjuh%C3%AB-shqipe-2.pdf> marrë më 15.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/GJUHE-SHQIPE-KL-X-XI.pdf> marrë më 18.06.2019.

<https://masht.rks-gov.net/arsimi-parauniversitar> marrë më 18.06.2019.

<https://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/korniza-berthame-3-final.pdf> marrë më 18.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/LETESI-X.pdf> marrë më 18.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/Letersi-3.pdf> marrë më 20.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/GJUHE-SHQIPE-klasa-10-dhe-11.pdf> marrë më 20.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/Letersi-Klasa-X-XI.pdf> marrë më 20.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2018/09/Letersi-XII-XIII.pdf> marrë më 28.06.2019.

<https://ascap.edu.al/wp-content/uploads/2019/05/Gjuhe-shqipe-XII-XIII.pdf> marrë më 28.06.2019.

